

ORIGINES ET MUTATIONES

ORIGINES ET MUTATIONES

Transfer – Exchange – Power

Ed.
Aleksandra Girsztowt,
Piotr Kitowski,
Andrzej Gierszewski

© Copyright by Authors

Kraków 2017

ISBN 978-83-65705-74-7

Recenzja

Prof. dr hab. Witold Świątosławski (UG)

Dr hab. Rafał Kubicki, prof. UG

Dr hab. Dariusz Nawrot, prof. UŚ

Dr hab. Marcin Starzyński (UJ)

Dr Paweł Kawiński

Dr Piotr Samól (PG)

Redakcja tekstu w języku polskim

Maciej Kiełbas / Libron

Korekta tekstów w języku angielskim

Sebastian Macieja

Skład i projekt okładki

Libron

Publikacja wydana dzięki wsparciu finansowemu Uniwersytetu Gdańskiego

Wydawnictwo Libron – Filip Lohner

al. Daszyńskiego 21/13, 31–537 Kraków

tel. 12 628 05 12

e-mail: office@libron.pl

www.libron.pl

Spis treści / Contents

Wprowadzenie	7
Introduction	11

I. Transfer

Jędrzej Szerle	
Countries of the Baltic Sea basin in light of <i>Historia Ecclesiastica</i> by Orderic Vitalis	17
Grzegorz Płotka	
Pribislav (II) Without Land – Exiled Duke in search of a new realm	27
Rafał Kubicki	
The mendicant orders in the State of the Teutonic Order in Prussia and Royal Prussia in the 13 th –16 th centuries – research proposal	37
Urszula Sowina, Wacław Kulczykowski	
The first urban water supply systems in the State of the Teutonic Knights: the transfer of hydrotechnical knowledge	51
Artur Karpacz	
God’s symbol or Saint John the Baptist attribute – depictions of the Lamb of God in medieval Poland and the State of Teutonic Order in Prussia	63
Justyna Kuska	
From imperial Prague to Baltic Sea. State of research on transfer of artistic ideas between Bohemia and Eastern Pomerania in 14 th and 15 th centuries	79
Krzysztof Wroński	
<i>4 Karrenbüxen neben der Zeugkkammer</i> . About West-Pomeranian castles in the face of the emergence and development of the firearm (14 th –17 th c.)	95
Karolina Belina	
The university matriculation books and “Stammbücher” as a central sources for the early modern history of students (on the basis of students from Gdańsk at universities in the Baltic Sea Region)	113

Andreas Kappelmayer

From the Rhine to the Swedish field camp in Royal Prussia.
John Casimir Count Palatine as a broker for the transfer
of mercenary captains

129

II. Exchange and Power

Jan Eskildsen

Slavic Church Architecture in Scandinavia. Early medieval exchange
of architecture and possible eastern orthodox influence

145

Marius Ščavinskas

The stage of "spotted" Christianisation in West Baltic society.
Links to social transformations in the 13th century

159

Karl Christian Alvestad

St Olaf and the Baltic

173

Artur Karpacz

Power of gothic architecture in Early Modern Period.
Łazany parish church brief case study

183

Piotr Kołpak

The sanctity of power or the power of sanctity. The place of saint rulers
in the Baltic nations' collective memory in the Middle Ages. An essay

201

Rafał Kubicki

Windmills in the dominion of the Teutonic Order in Prussia
in the 14th and the first half of the 15th centuries

215

Jakub Rogulski

Demonstration of power and importance of Lithuanian Dukes
in the late Middle Ages

233

Cezary Wołodkowicz

Wolne Miasto Gdańsk jako element napoleońskiej potęgi w rejonie
Morza Bałtyckiego w latach 1807–1812. Aspekty militarne

247

Bibliografia / Bibliography

269

Wprowadzenie

Jednym z najważniejszych zadań współczesnych badaczy jest prezentowanie wyników swoich badań oraz ich weryfikacja na możliwie szerokim forum specjalistów krajowych oraz zagranicznych. Pozwala to na dyskusję i wyjście poza obszar analiz lokalnych, zaś w perspektywie owocuje wspólnymi projektami naukowymi, w których uwzględnia się procesy długiego trwania w poszczególnych prowincjach, państwach czy obszarach kulturowych. Bez wątpienia zaletą takiej wymiany jest również integracja młodych adeptów nauki z doświadczonymi badaczami. Daje to szansę na konstruktywną krytykę w prowadzonych badaniach oraz zapoznanie się ze stosowaną metodologią.

Dzielenie się osiągnięciami badawczymi przez naukowców zainteresowanych problematyką państw rejonu Morza Bałtyckiego umożliwia konferencja *Origines et Mutationes*. Organizowana od 2014 roku przez pracowników i doktorantów Uniwersytetu Gdańskiego, skupia się na historii krajów nadbałtyckich – ich rozwoju, wzajemnych kontaktach czy konfliktach od wczesnego średniowiecza do końca epoki przedindustrialnej. Ma ona charakter interdyscyplinarny i jest otwarta dla wszystkich przedstawicieli nauk historycznych – archeologów, antropologów, historyków, historyków prawa czy historyków sztuki.

Do tej pory odbyły się jej dwie edycje. W 2014 roku hasłem przewodnim był szeroko pojęty transfer – wiedzy, technologii, ludzi. W referatach podjęto takie problemy, jak kontakty słowiańsko-skandynawskie na Bornholmie, działalność angielskich dyplomatów w Gdańsku czy trendy artystyczne łączące Czechy i Pomorze. Wśród blisko 30 referentów zgromadzonych w auli Narodowego Muzeum Morskiego znaleźli się przedstawiciele najważniejszych polskich ośrodków naukowych oraz badacze z Wielkiej Brytanii i Niemiec. W 2015 roku skupiono się na problematyce wymiany i władzy. W sumie wygłoszono 26 referatów przez badaczy z Polski, Niemiec, Danii, Litwy i Wielkiej Brytanii.

Niniejszy tom stanowi efekt tych spotkań. Oddajemy do rąk Czytelników zbiór 17 artykułów z zakresu historii, historii sztuki, architektury, archeologii przygotowanych przez naukowców z wiodących ośrodków naukowych w Polsce i Europie. Reprezentują oni Uniwersytet w Winchesterze, Uniwersytet w Kłajpedzie, Uniwersytet w Tybindze, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Gdański oraz Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. Zamieszczone teksty mają różną tematykę, nie mniej łączy je spójnie temat konferencji. Jednocześnie planowane są nowe wydawnictwa po kolejnych edycjach *Origines et Mutationes*.

Zgodnie z cyklem konferencji monografię podzielono na dwie części.

Pierwsza poświęcona została problematyce transferu. Rozpoczyna ją artykuł Jędrzeja Szerle (Uniwersytet Gdański). Stanowi on przyczynek do badań nad informacjami o krajach nadbałtyckich w zachodnioeuropejskich źródłach okresu XI–XII wieku. Punktem wyjścia dla autora stała się anglo-normańska kronika *Historia Ecclesiastica*. Grzegorz Płotka (Uniwersytet Gdański) przedstawił losy władcy Pomorza Przybysława II. Do dziś jest on jednym z najmniej znanych rządców Meklemburgii, którego życie, jak podkreślił autor, wymaga dalszych badań. Rafał Kubicki (Uniwersytet Gdański) dokonał analizy sytuacji w zakonach medykamentenckich w państwie zakonu krzyżackiego i w Prusach Królewskich od XIII do XVI wieku. Te niezwykle ważne zgromadzenia pełniły znaczące funkcje w średniowiecznym i wczesnonowożytnym społeczeństwie. Autor omówił ich rolę i pozycję na tle sytuacji zakonów w krajach Europy Zachodniej. Urszula Sowina (Instytut Archeologii i Etnologii PAN) i Waław Kulczykowski (Uniwersytet Gdański) skupili się na problematyce konstrukcji i zarządzania systemami dostarczającymi wodę w państwie zakonu krzyżackiego. Na podstawie źródeł archiwalnych i wyników badań archeologicznych wskazano na rozwój systemów hydrologicznych w powiązaniu z rozwojem kolonizacji tych terenów przez kolonistów z Zachodu. Artur Karpacz (Uniwersytet Jagielloński) zajął się średniowieczną symboliką Baranka Bożego w Polsce i państwie zakonu krzyżackiego w Prusach. Jak wskazał, wciąż aktualne jest pytanie, czy był to jedynie atrybut Jana Chrzciciela czy też symbol Boga. Justyna Kuska (Instytut Sztuki PAN) zajęła się problematyką transferu idei sztuki pomiędzy Czechami a Pomorzem Wschodnim w XIV i XV wieku. Autorka postawiła tezę o mniejszym wpływie Południa na sztukę pomorską, aniżeli miało to miejsce w wypadku Śląska czy Małopolski, choć od drugiej połowy XIV wieku zauważyła konkretne inspiracje płynące na ziemi pomorskie z Czech.

Krzysztof Wroński (Uniwersytet Gdański) dokonał analizy zamków Pomorza Wschodniego w kontekście rozwoju broni palnej w XIV–XVII wieku. Karolina Belina (Uniwersytet w Tybindze) zajęła się tematem ksiąg wpisów uniwersyteckich jako źródła do badań nad nauczaniem akademickim w okresie wczesnonowożytnym. Skoncentrowała się przy tym na studentach z Gdańska na uniwersytetach działających w basenie Morza Bałtyckiego. Część pierwszą zamknął tekst Andreasa Kappelmayera (Uniwersytet w Tybindze). Autor przeanalizował problematykę zaciągu najemników w środowisku wyższej szlachty Rzeszy przez Szwedów w latach 20. XVII wieku.

Część drugą, wymiana i władza, otwiera tekst Jana Eskildsena (badacz niezależny; Dania), badającego historię architektury sakralnej w Skandynawii, w którym wysunął on tezę o możliwych wpływach wschodniego chrześcijaństwa, a także Bolesława Krzywoustego na architekturę sakralną w Skandynawii. Na powstanie znajdujących się na terenie Danii 34 kościołów rotundowych wpływ miał mieć udział władcy Polski w krucjacie kalmarskiej z 1123 r. Marius Ščavinskas (Uniwersytet w Kłajpedzie) omówił problem tzw. „punktowej” chrystianizacji i rolę lokalnego możnowładztwa w rozprzestrzenianiu się chrześcijaństwa wśród Bałtów. W ten sposób powstały pierwsze parafie, pokrywające się z granicami podlegających możnym ziem, w których główne ośrodki stawały się centrami odpowiedzialnymi zarówno za umacnianie, jak i rozprzestrzenianie się nowej religii. Karl Christian Alvestad (Uniwersytet w Winchester) skupił się na wzmiankach źródłowych dotyczących kultu św. Olafa w średniowiecznej literaturze nordyckiej. Dzięki niezwykle szerokiej kwerendzie źródłowej udało mu się ustalić poszczególne etapy rozprzestrzeniania się kultu świętego, od Skandynawii poprzez południowe wybrzeża Bałtyku, aż do Nowogrodu. Artur Karpacz (Uniwersytet Jagielloński) dokonał analizy ukierunkowanej na odpowiedź na pytanie, czy fundowane jeszcze w XVII wieku kościoły w stylu gotyckim wskazują na odnowienie się tego stylu, czy też stanowiły kolejny etap w jego rozwoju. Piotr Kołpak (Uniwersytet Jagielloński) rozważył miejsce i rolę świętych władców w krajach nadbałtyckich okresu średniowiecza. Skupił się przy tym na budowaniu tożsamości i pamięci zbiorowej dla poszczególnych nacji. Rafał Kubicki (Uniwersytet Gdański) przybliżył rolę wiatraków w gospodarce państwa zakonu krzyżackiego. Jak wykazał, pełniły one funkcję pomocniczą wobec młynów wodnych, służąc w okresie średniowiecza do przemiału zboża i sło-
du. Dopiero w późniejszym okresie zaczęto wykorzystywać je jako napęd urządzeń odwadniających. Jakub Rogulski (Uniwersytet Jagielloński) omó-

wił sposoby manifestowania władzy książąt litewskich w czasach późnego średniowiecza na podstawie pieczęci, herbów i tytułów. Natomiast Cezary Wołodkowicz (Uniwersytet Gdański) zaprezentował aspekty militarne Wolnego Miasta Gdańska jako element napoleońskiej potęgi w rejonie Morza Bałtyckiego.

*

Redaktorzy tomu poczuwają się do miłego obowiązku wyrażenia gorących podziękowań za wsparcie Władzom Uniwersytetu Gdańskiego w osobach Jego Magnificencji prof. zw. dr. hab. Bernarda Lammka i dr. hab. Jerzego Gwizdały, prof. UG, Prorektorów ds. Studenckich, dr. hab. Józefa Włodarskiego, prof. UG i dr. hab. Arnolda Kłóńczyńskiego, prof. UG, Prorektorów ds. Nauki, prof. zw. dr. hab. Grzegorza Węgrzyna i prof. zw. dr. hab. Piotra Stepnowskiego, Dziekana Wydziału Historycznego, prof. dr. hab. Wiesława Długokęckiego, oraz Prodziekana ds. Nauki Wydziału Historycznego, dr. hab. Anny Panner, prof. UG. Słowa wdzięczności chcielibyśmy również przekazać Burmistrzowi Pruszcza Gdańskiego, dzięki któremu od 2015 roku kolejne edycje odbywają się w tym właśnie mieście, Prezydentowi Miasta Gdańska, Panu Pawłowi Adamowiczowi, Marszałkowi Województwa Pomorskiego, Panu Mieczysławowi Strukowi, oraz Radzie Doktorantów i Parlamentowi Studentów Uniwersytetu Gdańskiego.

Aleksandra Girsztowt, Piotr Kitowski, Andrzej Gierszewski

Introduction

One of the most important tasks of researchers today is to present the results of their research and verify it as thoroughly as possible on a forum of Polish and foreign professionals. This process allows for a discussion to take place and go beyond the area of local analysis. It also results in joint scientific projects later on which take the history of the *longue durée* in particular provinces, countries and cultural areas into account. The integration of experienced researchers with the young PhD students who are still learning is without doubt the advantage of such an exchange. This gives one the chance to criticise the researches constructively and become familiar with the used methodology.

The *Origines et Mutationes* is a perfect conference for those scientists who wish to share the achievements of their research of the Baltic Sea region countries. Having been organised since 2014 onwards by the employees and PhD students of the University of Gdańsk, the conference focuses on the history of the Baltic Rim countries – their development, mutual relations and conflicts from the early Middle Ages to the end of the Pre-Industrial Era. The conference is interdisciplinary and is open to all representatives of historical sciences: archaeologists, anthropologists, historians, legal historians and art historians.

Two editions have been held so far. The 2014's motto was transfer in general: of knowledge, technology and people. The papers took on various problems such as Slavic-Scandinavian contacts on Bornholm, English diplomats in Gdańsk and artistic trends combining the Czech Republic and Pomerania. The representatives of the most important Polish research centres and researchers from the UK and Germany were present among the nearly 30 speakers gathered in the Auditorium of the National Maritime Museum. The 2015 conference focused on the issues of exchange and power. There was a total of 26 papers by researchers from Poland, Germany, Denmark, Lithuania and the United Kingdom.

This volume is the effect of these meetings. We present to our readers a collection of 19 articles written by researchers of the world's leading research centres in Poland and Europe on history, art history, architecture and archaeology. The authors represent the University of Winchester, the Klaipėda University, the University of Tübingen, the Jagiellonian University, the University of Gdańsk and Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences. Papers have different topics, but are nonetheless consistently united by the conference themes. Further issues are planned to be released after the consecutive editions of the *Origines et Mutationes*.

The monograph is divided into two parts according to the cycle of conferences.

The first part was devoted to the issues of transfer. The first article is by Jędrzej Szerle (University of Gdańsk). It is a contribution to research information about the Baltic Rim countries in the Western European sources in the period of 11th–12th centuries. The Anglo-Norman chronicle *Historia Ecclesiastica* was the starting point for the author. Grzegorz Płotka (University of Gdańsk), portrayed the fate of the Pomeranian ruler Pribislav II. Until this day he is one of the least known lords of Mecklenburg whose life, as pointed out by the writer himself, requires further research. Rafał Kubicki (University of Gdańsk) analysed the situation in the Mendicant Orders in the State of the Teutonic Order and in Royal Prussia from the 13th to the 16th century. These exceptionally important assemblies performed significant roles in the Medieval and early modern society. The author discussed their role and position in contrast to other orders in the Western European countries. Ursula Sowina (Institute of Archaeology and Ethnology) and Waclaw Kulczykowski (University of Gdańsk) focused on the issues of design and the management of systems supplying water in the State of the Teutonic Order. The development of hydrological systems in connection with the development of colonization of the area by colonists from the West has been indicated based on archaeological sources and the results of archaeological research. Artur Karpacz (Jagiellonian University) undertook the topic of the Medieval symbolism of the Lamb of God in Poland and the State of the Teutonic Order in Prussia. As pointed out by the author, the question whether the Lamb was only the attribute of John the Baptist or God's symbol too is still valid. Justyna Kuska (The Institute of Art of the Polish Academy of Sciences) took up the issue of the transfer of the idea of art between the Czech Republic and Eastern Pomerania in the 14th and 15th centuries. The author claims the impact of the

South on the Pomeranian art was smaller than in Silesia and Lesser Poland. She has, however, noticed specific inspirations coming to the Pomeranian lands from the Czech Republic in the second half of the 14th century. Next, Krzysztof Wroński (University of Gdańsk) has analyzed the castles of Eastern Pomerania in the context of the development of the firearms in the 14th–17th centuries. Karolina Belina (University of Tübingen) took up the theme of the university books entries being sources to research on academic teaching in the early modern period. Her focus was on Gdańsk students studying at the Baltic Sea universities. The first part is closed by Andreas Kappelmayera's (University of Tübingen) text. The author has analyzed the issue of the Swedes hauling the mercenaries in the environment of high nobility (hoher Adel) of the Reich in the 20s of the 17th century.

The second part, replacement and power, begins with the text of Jan Eskildsen (independent researcher; Denmark) who examines the history of religious architecture in Scandinavia presented an argument about the possible influence of Eastern Christianity as well as Bolesław Krzywousty's on sacred architecture in Scandinavia. The presence of the Polish monarch in the 1123 Kalmar crusade supposedly affected the emergence of 34 famous round churches located in Denmark. Marius Ščavinskas (Klaipeda University) discussed the problem of the so-called "pointed" Christianization and the role of the local nobility in the spread of Christianity among the Balts. This is how the first parishes were formed. They overlapped with the borders subject to the wealthy of the lands where the main resorts became the centres responsible for both strengthening and spreading of the new religion. Karl Christian Alvestad (University of Winchester) focused on the source mentions regarding the cult of St Olaf in the Medieval Nordic literature. Thanks to an extremely broad source query he was able to determine the various stages of the spread of the cult of the saint from Scandinavia through the southern coast of the Baltic Sea up to Novgorod. Artur Karpacz (Jagiellonian University) analysed whether Gothic style churches, still endowed in the 17th century, displayed the renewal of this style or if they portrayed the next step in the development of this style. Piotr Kołpak (Jagiellonian University) pondered on the place and the role of the royal saints in the Baltic Rim countries in the Medieval period. He focused on the construction of identity and collective memory for individual nations. Rafał Kubicki (University of Gdańsk) described the role of the windmills in the economy of the State of the Teutonic Order. As demonstrated by the author, they were

secondary to water mills, milling grain and malt during the Middle Ages. It wasn't until a later period that they were used as drainage equipment drives. Jakub Rogulski (Jagiellonian University) discussed the ways Lithuanian dukes manifested their power in the late Medieval times based on the seals, coats of arms and titles. Lastly, Cezary Wołodkiewicz (University of Gdańsk) presented the military aspects of the Free City of Danzig as a Napoleonic power in the Baltic Sea region.

The editors of the volume feel pleasantly obliged to thank the authorities of the University of Gdansk for their support: his Magnificence profesor zwyczajny doktor habilitowany Bernard Lammek and profesor UG doktor habilitowany Jerzy Gwizdała, Vice-Rectors for Student Affairs profesor UG doktor habilitowany Józef Włodarski and profesor UG doktor habilitowany Arnold Kłóńczyński, Vice-Rectors for Educational Affairs profesor zwyczajny doktor habilitowany Grzegorz Węgrzyn and profesor zwyczajny doktor habilitowany Piotr Stepnowski, Dean of the Faculty of History profesor doktor habilitowany Wiesław Długokęcki and Deputy Dean for Research profesor UG doktor habilitowany Anna Panner. We would also like to express our gratitude towards the mayor of Pruszcz Gdanski, Mr Janusz Wróbel thanks to whom the successive editions have taken place in this town since 2015 onwards, the mayor of the city of Gdańsk Mr Paweł Adamowicz, the marshal of the Pomorskie voivodeship Mr Mieczysław Struk as well as the Council of Doctoral Candidates and the University of Gdansk Student Parliament.

Aleksandra Girsztowt, Piotr Kitowski, Andrzej Gierszewski